

Zakon povprečnega profita

(Nadaljevanje)

Ob koncu zmagujejo v tej konkurenci najmočnejši kapitali, nositelji najnaprednejše oblike proizvodnje, najboljše tehnike in delovne organizacije. Drugi kapitali, ki gibljejo zastarelo obliko dela... propadajo. Družba pa ima od tega korist. Ta proces vodi h koncentraciji in centralizaciji kapitala, torej proizvodnje v točkah, ki so nositeljice najvišjega gospodarskega napredka. Vodi k povečanju proizvodnje ob zniževanju vrednosti oziroma cene posameznega blaga.

Konkurenca kapitalov med vejami ima drugačen pomen. Razvija splošno profitno mero in na njeni podlagi vse veje proizvajajo, ki kakorkoli služijo družbi.

Zakon povprečnega profita je temeljni zakon kapitalizma v vsakem pogledu.

Res je, da je bistvo kapitala presežna vrednost. Kapital se giblje, proizvaja in trguje zaradi presežne vrednosti, le da so vsi njegovi odnosi tako postavljeni, da presežne vrednosti ne vidi drugače kakor kot profit.

Kapital funkcionira torej kot kapital samo zaradi profita.

Kakor smo videli, se profit razvija naprej v povprečni profit. To je ekonomska nujnost na kapitalistični osnovi. Kot zakon povprečnega profita, zakon, ki se uresničuje po splošni profitni meri, konkurenci itd., ima ta zakon naslednji pomen:

a) s stališča kapitala povečuje proizvodnjo profita na vsakem proizvodnem področju. V njem povečuje delovno storilnost, preko nje pa skrajšuje potrebni delovni čas za delavca ter povečuje njegov delovni presežek, presežno vrednost. Povečuje stopnjo in množino presežne vrednosti, torej profita, a s stališča kapitala usmerja njegovo razdelitev na razna področja proizvodnje, povzroča, da je vsaka dovolj donosna za kapital in za njegov namen. Uresničuje neko enakopravnost med kapitali v vsaki veji. Končno razvija sploh področje uveljavljanja

kapitala v nacionalnem in svetovnem gospodarstvu;

b) s stališča družbe, njenega napredka razvija zakon povprečnega profita boj za povečanje delovne storilnosti v vsaki veji in sferi gospodarskega življenja. Njegovo težišče je v mehaniziranju in čim bolj racionalni organizaciji proizvodnje. Prav tako uresničuje neko sorazmerje v gibanju in razvoju celotne družbene ekonomike, sorazmerje med različnimi vejami družbene delitve dela.

Zakon povprečnega profita nosi torej ves mehanizem zakonitosti — tako tistih, ki ustrezajo naravi kapitalizma, kakor tudi tistih, ki so dejansko globlje, ker ustrezajo naravi družbe, njenega naprednega razvoja, čeprav skozi oblike in odnose med kapitali. Zato je zakon povprečnega profita temeljni gospodarski zakon družbeno ekonomske formacije kapitalizma.

Kot najmočnejše stihajsko primoravanje razvoja proizvodnih sil in podružbljevanja proizvodnje pa zakon povprečnega profita razvija tudi kapitalistična protislovja, izgrajuje in razvija jih na čedalje širših družbenih temeljih — do svetovnega obsega. Krepko pripravlja temelje za znanstveno vodeno družbeno proizvodnjo na osnovi strojnih naprav in vsestranske uporabe znanosti ter do skrajnosti zastruje nasprotja v kapitalizmu, ki jih čedalje teže izravnava in regulira. Ta vzpon proizvodnih sil in protislovij njihovega družbenega značaja in kapitalističnega načina prisvajanja je prišel v prvi tretjini tega stoletja do svojega vrhunca. To je vrhunec na kapitalistični osnovi, vrhunec, preko katerega lahko preide družba z odstranitvijo kapitalizma in zakona o povprečnem profitu. Sicer ostaja družba (kapitalistična) v krizi prav zato, ker zakon povprečnega profita ne more več biti temeljni nosilec njenega gospodarskega življenja. Ta kriza pa se rešuje s prehodom družbe v višjo ureditev njenega življenja.

X. POGLAVJE

Načrtno (znanstveno) uravnavanje družbene proizvodnje

1. Sodobna nujnost planiranja

Proizvodnja za profit je prišla v sodobnih razmerah v nepremostljivo nasprotje z razvojem družbenih proizvodnih sil in z velikimi možnostmi njihovega nadaljnega povečanja. O tej današnji moči človeškega dela, o velikosti njegovih ma-

terialnih proizvodnih sil pove nekaj tudi ta tehnična podrobnost. Tiče se razmerja med mehanično in človeško energijo, ki poganjata proizvodnjo. Leta 1929 je bilo približno stanje naslednje:

	ZDA	Ostali svet
Energija, ki jo potrošijo v proizvodnji na dan	1645 milij. kWh	2105 milij. kWh
Od tega je v odstotkih:		
mehanične . . .	97.6	79.5
delovne sile . . .	2.4	20.7

Majhen delež, ki izvira iz človeškega dela, dejansko kaže visoko stopnjo njegove oborožitve in moč podrejenih naravnih sil, ki jih poganja človeško delo. Govora pa je o letu 1929! Odtlej je, posebno po letu 1940, sledil orjaški vzpon svetovnih materialnih proizvodnih sil. Številne države so pospešile industrializacijo, na primer: ZSSR, pa Avstralija, Ju-

goslavija itd. V službo proizvodnje so stopili ali pa stopajo novi še močnejši izvori naravnih sil. Novi milijoni strokovno in znanstveno izobraženih delavcev pa so stopili k velikim mehaničnim posastim, ki jih pogosto spravijo v pogon s preprostim pritiskom na gumb.

Nedavno so v ZDA izdelali ekskavator, ki je pravi orjak. Visok je kakor po-

slopje z več nadstropji. Giblje se z gosenicami, ki tehtajo skupaj 480 ton. Lopata tega ekskavatorja zajame naenkrat 90 ton kamenja ali kakšne rude in jo prenese na daljavo 100 metrov ter v višino 30 metrov. Vse to pa — z enim zamahom! Lopata koplje 20 metrov pod zemljo. Na dan lahko izkoplje 94000 kubikov zemlje. Ves ta čudež pa upravlja samo en človek, iz kabine, z dvema ročicama in dvema nogalnikioma!

To pa ni osamljen primer. Teh mehaničnih pošasti in celih avtomatiziranih tovarn je že mnogo, posebno v ZDA, ZSSR in Zahodni Evropi. In kakšne možnosti se odpirajo za nadaljnji razvoj! Svet razpolaga dejansko z močnimi proizvodnimi silami in s potencialom za še hitrejšo povečanje proizvodnih sil. A mar je to mogoče še naprej vskladiti s profitom in izkoriščanjem, z izključitvijo večine družbe od prednosti materialnega blagostanja.

Občasne in čedalje hujše gospodarske krize so že prej signalizirale zgodovinsko minljivost kapitalističnega načina proizvodnje. Zakonu profita so za regulacijsko vlogo v kapitalizmu nujne razen konkurence in cen tudi gospodarske krize. Kapitalizem pa zapada danes čedalje bolj globoko v krizo posebne vrste, ki nujno terjaja zamenjavo kapitalističnega načina proizvodnje s socialističnim načinom. To je kriza kapitalističnega načina proizvodnje. Ta izraža dejstvo, da postaja osnovni zakon kapitalizma — zakon povprečnega profita — čedalje manj sposoben opravljati svoje gospodarske funkcije razširjene družbene reprodukcije. Bolje povedano: ne more več biti temeljni nosilec razvoja in uravnavanja — torej stihajskega — družbene proizvodnje. V tem je bankrotiral.

Kapitalizem je kot zgodovinski način proizvodnje in družbeni red zapadel v svojevrstno krizo že od velike krize leta 1929. Ekonomika in družba trpita od takrat v vseh državah, kjer je bil kapital temelj življenja, krizo zaradi bankrotstva zakona profita v njegovi funkciji progresivne akumulacije. Ta kriza se razvija v svetovni ekonomiki neenakomerno in prihaja toliko bolj do izraza v posameznih državah, kolikor manj je družbi uspelo prebiti kapital, čeprav le na liniji razvoja državnega kapitalizma.

Oktohrska revolucija in množica revolucionarnih preobrazb, ki so sledile drugi svetovni vojni, so radikalno odpravile kapital oziroma zakon profita. Ni pa še mahal biti važen činitelj v družbeno gospodarskem življenju mnogih držav. Se se nekako »rešuje«, toda tako, da družba stalno prehitava kapital in le tako odstranjuje najhujše strani krize, ki je zaradi prisotnosti kapitala stalno navzoča.

Zakon profita učinkuje kot zakon (povprečne) profitne mere. Ta je spodbuda in gibalo vsake aktivnosti v kapitalizmu. Zaradi višje profitne mere se poraja strast po izpopolnjevanju in revolucioniranju dela v vsaki dejavnosti, v kateri funkcionira kapital (od tovarne do odvetniških uradov in javnih hiš). Rezultat tega je tudi splošen porast organske sestave družbenega kapitala in zato znižanje povprečne profitne mere. To je neodvnljiva težnja v razvoju proizvodnih sil ali delovne storilnosti na kapitalistični osnovi. V tem (Nadaljevanje na 20. strani)

(Nadaljevanje z 19. strani)

znižanju profitne mere je teoretično vsebovana absolutna meja kapitalistične proizvodnje. To neodvnljivost je spoznal že Ricardo, znani teoretik progresivnega kapitalizma, toda — samo s svojim znanstvenim instinktom.

Današnja raven proizvajalnih sil je več kakor približala kapitalizmu tej njegovi nevarni meji. S stališča kapitalizma so posli čedalje bolj tvegani. Profiti so postali zelo negotovi. Investicije kapitala pa so zaradi visoke organske sestave nujno velike. Zato je zasebni kapital čedalje manj sposoben, da bi se loteval novih velikih investicij, kljub velikim množinam kapitala, ki je na razpolago za akumulacijo. Relativno nasprotje med interesi kapitala in družbe se tako spreminja v absolutno nasprotje. Na eni strani je kapital, ki odpoveduje v svoji osnovni funkciji — z razpoložljivimi proizvodnimi sredstvi in z delovno silo opravljati nadaljnjo razširjeno reprodukcijo, na drugi strani pa je v splošnem smislu še kapitalistična družba, ki ne more živeti in se razvijati brez nepretrganega razširjevanja svoje materialne osnove, to je brez razširjene reprodukcije. V posameznih državah in svetovnih merilih ima to nasprotje razne oblike in razne poti ter metode reševanja, večinoma kot razvijanje državnega kapitalizma, kot preoblikovanje družbe, ki že zavestno z gospodarsko funkcijo države ureja osnovne odnose svojega materialnega življenja. In tako imamo, pač po razmerju med razrednimi silami in po ravni družbene zavesti, razne oblike državnega kapitalizma. S samim obstojem in razvojem pa državni kapitalizem potrjuje bankrotstvo in krizo kapitalizma in nujnost, da se kapitalizem kot gospodarski in družbeni sistem preraste oziroma odpravi. Kajti to absolutno nasprotje med sodobno družbo in med funkcijo zakona profita kot splošnega urejevalca gospodarskega življenja, je več kakor očitno. Končno pa se to nasprotje reši s popolno odpravo kapitalizma, s popolno družbeno revolucijo.

Visoko razvite proizvajalne sile se s svojo zapleteno tehniko proizvodnje in

komplificirano delitvijo dela dušijo v tesnih okvirih profita, to je kapitalizma kot činitelja med družbeno proizvodnjo in potrošnjo. Čedalje bolj očitna postaja nujnost, da družba zavestno ureja gibanje in razvoj vse proizvodnje in da spravi družbeno proizvodnjo neposredno, brez profita, v odnos z družbenimi potrebami.

Zgodovinska vloga profita je v osnovi končana. Zakon gospodarnosti družbenega dela terja višjo zgodovinsko obliko — da družba neposredno in zavestno kontrolira svojo materialno proizvodnjo, s tem pa tudi vse družbene odnose.

Zelo razvite proizvajalne sile terjajo čedalje bolj odpravo vseh oblik monopola dela družbe nad materialnim, s tem pa tudi družbenim duhovnim bogastvom. Družbena pobuda delovnih ljudi in zavestno urejanje ter upravljanje družbene proizvodnje postajajo pogoj nadaljnega progresivnega vzpona človeštva. Neposredna pobuda množic v proizvodnji in na vseh področjih družbenega življenja je činitelj najboljše gospodarnosti v družbenem delu na sodobni ravni proizvajalnih sil.

Planiranje, to je znanstveno uravnavanje skupne reprodukcije družbenega bogastva, je objektivna nujnost na določeni stopnji razvoja proizvajalnih sil. To priča, že razvoj planiranja v okvirih sodobnega kapitalizma — ki se mu vsiljuje z naravno nujnostjo kljub odporu starega vladajočega razreda. Teoretično in praktično je planiranje danes splošno priznано dejstvo.

Velika strojna industrija, čedalje bolj zapletena in proizvodnejša naprava za proizvodnjo ter njeno osredotočenje v orjaških kombinatih — v katerih na desetisoče proizvajalnih strojev v skladnem ritmičnem obratovanju serijsko proizvaja velike količine dobrin — karakterizira sodobne materialne proizvajalne sile. Razen tega se razvija tudi neposredno tehnično povezovanje teh številnih proizvodnih mehanizmov. Na nekem področju, pa celo na vsem kontinentu jih vse poganja enak pogonski vij: sistem električnih central, ki so povezane z omrežjem daljnovidov. Celo velike tovarne so torej dejansko deli, udi enega splošnega, neposredno povezanega proizvodnega mehanizma. To pa je postalo nezdržljivo z anarhijo, ki je vladala v dosedanjih skupni proizvodnji. Sama narava proizvajalnih sil (pogoji, da te gospodarsko racionalno funkcionirajo) ne trpi več stihijskega uravnavanja preko tržišča, to je, da se... »Razumno in po naravi nujno uveljavlja samo kot slepo učinkujoče povprečje« (Marx).¹

Nastopa nujno razdobje človeške zgodovine, v katerem je treba proizvodnjo regulirati vnaprej, zavestno, na znanstveni osnovi in zaradi zadovoljitve potreb vse družbe, in to neposredno, a ne samo kakšnega njenega razreda.

¹ Na istem mestu piše Marx: »Pomen buržoazne družbe je v tem, da se proizvodnja ne ureja a priori (vnaprej) zavestno, družbeno.« (Marx-Engels, Izbrana dela, knj. II, str. 455, izdaja »Kulture«).

(Nadaljevanje sledi)

V TEJ ŠTEVILKI OBJAVLJAMO:

S skupnimi napori: Spodbudnejše gospodarjenje (načela predloga za novo razdelitev); Priprave za jensko setev; Industrijska proizvodnja v juliju; Realne in nominalne plače; Osebnostna in splošna potrošnja v letošnjem letu;

O nekaterih problemih preskrbe Zagreba; Razen večjih investicij tudi boljše izkoriščanje sedanjih pogojev; Število prebivalcev na eno prodajalno živil; Trgovina z živili v Beogradu; Skrb za zemljiški sklad v sremskomitroviškem okraju; Pojavi, za katere bi se bilo treba pozanimati;

Plačevanje po učinku v trgovinskih organizacijah v Beogradu; Izpolnjevanje plačnega sistema v Tovarni sode v Lukaveu; Izkušnje kmetijskih organizacij pri pridelovanju pšenice; O nekaterih rezultatih kooperacije v L. 1956; Koristne izkušnje zadružnih poslovnih zvez v Karlovcu; S kmetijskimi kulturami posejane površine;

Navodilo za volitve ljudskih odborov; Posojila brez natečaja za zgraditev »košev« za koruzo;

Možnost preklasiranja zemljišča; Davek na honorarje predavateljev. Osnovna sredstva gospodarskih organizacij.

Kmetijstvo v Evropski gospodarski skupnosti; Gospodarski razvoj Romunije; Centralni komite KP SZ o nalogah sindikatov.

IZ LISTOV IN BILTENOV — KNJIGE IN ČASOPISI — TEČAJ POLITIČNE EKONOMIJE

Uredniški odbor

NIKOLA BALOG, TONE VRATUŠA, TODOR VUJASINOVIĆ, DANILLO VUKOVIĆ, DUSAN VUKOVIĆ, KIRO GLIGOROV, ASER DELEON, MILUN IVANOVIĆ, PETAR IVICEVIĆ, JOVAN MARINOVIĆ, LJUBISAV MARKOVIĆ, NIKOLA MILJANIĆ, MITRA MITROVIĆ, ANTE NOVAK, VOJIN POPOVIĆ, ZDENKO HAS, NIKOLA COBELIĆ, RAJKO SKALJAK;

Predsednik uredniškega odbora:

KIRO GLIGOROV

Glavni in odgovorni urednik:

RAJKO SKALJAK

Uredniški odbor za Slovenijo:

JOZE CIGLER, IVO KLEMENCIC, VIKTOR KOTNIK, TINE LAH, SVE-TOZAR POLIČ, FRANCE POTISEK, DANE ROBIDA, MILE SMOLINSKY

Predsednik uredniškega odbora za Slovenijo:

DANE ROBIDA

OSNOVE POLITIČNE EKONOMIJE, I. IN II. DEL

Založniško podjetje »Narodna prosvjeta« v Sarajevu je izdalo v svoji biblioteki »Univerzum« prvo in drugo knjigo »Osnovi politične ekonomije« od Ljubisava Markovića. To je celotni tečaj politične ekonomije, ki ga je »Naša skupnost« objavljala v nadaljevanjih in ki se bo končal v prihodnji številki.

Knjige je mogoče dobiti od zastopstev »Narodne prosvjete« v Zagrebu in Beogradu (Terazije 58). Obe knjigi imata 390 strani. Tiskani sta na malem formatu. Cena posameznih knjigi je v prodaji 120 din, a v prednaročbi 100 din.

Naročila je mogoče poslati na čekovni račun št. 702-T-671 (z označbo »Univerzum«).